

Bardoly István

A MŰVÉSZKATASZTER

A művészkataszter ötletét Herman Lipót vetette fel 1919. március 25-én, azon a Fészekben tartott megbeszélésen, amelyen Kernstok Károly elnökölt, és felszólalt Pogány Kálmán és Göndör Ferenc is. A felfokozott hangulatot csak erősítette, hogy a művészekben nem kis ijedelmet keltett Uitz Béla cikke, melyben kijelentette, hogy a „proletárdiktatúrának csak a forradalmi szociális világnézetű művészetre lehet szüksége.”¹ Göndör néhány év múlva így idézte fel az eseményeket: „Falus Elek vezetésével néhány festő és szobrász jelent meg nálam az Otthonban és megkértek, hogy menjek el a művészek szakszervezetének alakuló közgyűlésére, mert nem bírnak az Uitzék körül csoportosuló művészeti terrorgárdával. Erre már igazán nem szívesen vállalkoztam, de addig kértek, hogy lehetetlenség volt kitérni előle. Elmentem a Fészek-klubba és ott nagy megrökönyödéssel hallottam, hogy Pogány Kálmán dr. a művészeti direktórium vezetője a közoktatásügyi népbiztos nevében a legfantasztikusabb kinyilatkoztatást tette arról, hogy a régi művészetnek már vége van és már ezentúl csak az lesz Magyarországon művész, akit a művészeti direktórium annak deklará. A komoly művészek körében nagy izgalom és lehangoltság vett erőt, mikor én megjelentem a pódiumon és hosszabb beszéd keretében igyekeztem megnyugtanni a művészeket arról, hogy én ismerem Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztost, az ő nevében nem tehetett ilyen naiv kijelentéseket Pogány Kálmán, mert velem együtt Kunfinak is az a véleménye, hogy nem a művészeti direktórium fogja kinevezni a művészeket, hanem a proletár közvélemény fogja elismerni és szentesíteni a komoly művészi munkát és minden tehetség, minden igazi érdem jobban fog érvényesülni és kibontakozni az új rendnek most kiépülő világában, mint a régiben. Senki tehetséges embernek nincs oka félni, fejtegettem harsogó taps és éljenzés közepette, amíg néhány egészen fantasztikus külsejű futurista művész artikulatlan és itt-ott állati hangok hangoztatásával fejezte ki józan szavaim fölött való elégedetlenségét. A célt elértem, a komoly és kitűnő művészek megnyugodva és megkönnyebbülve hagyták el a közgyűlési termet.”² Azonban az ún. Képzőművészeti Nyilvántartó Iroda felállítása a megjelentetett felhívások nyomán hamarosan meg is kezdődött. A képzőművészeknek a Tanácsköztársaság idején kérdőívet kellett kitölteniük, ebben többek között fel kellett tüntetniük tanulmányaik, fontosabb műveik, kiállításaik adatait, s válaszolni egy olyan kérdésre, amely sok élcelődésre adott alkalmat, mert „a kérdőív egyik fontos kérdése az volt, hogy az illető jelentkező kiket tart a maga szakmájából a világ öt legnagyobb művés�ének. A mulatságos feleletek egész sora

¹ Uitz Béla: Diktatúra kell. (Hozzászólás Révai József „Tiszta proletárpolitikát!” c. cikkéhez). *Vörös Ujság*, 1919. április 10. 8.

² Göndör Ferenc: *Vallomások könyve*. Wien, 1922. 86–87.

érkezett be erre a kérdésre. Sokan voltak, akik a direktórium illető előadóját el nem mulasztották besorozni a világ öt legnagyobb művésze közé. Mások meg is okolták véleményüket, s ezek a megokolások élesen világítják meg azt a pszichotikus lelkiállapotot, amibe az emberek nagyobb része akkor került...³ A direktórium ilyen kérdőívek alapján akart listát készíteni, amelyre csak azt a 150 művészt kívánták felvenni, akik állami támogatást, illetve megbízást kaptak volna. A jegyzéket később még 80 fővel kívánták bővíteni, azokkal, akiket rajztanárként alkalmaztak volna. A Képzőművészek és Iparművészek Szakszervezeteinek Szövetsége Herman Lipót vezetésével és a direktórium (Antal Frigyes, Pogány Kálmán, Wilde János, illetve a hozzájuk közel álló művészek, Lessner Manó, Berény Róbert, Kozma Lajos, Ferenczy Béni) eltérően képzelték a támogatandó művészek kiválasztását. A konfliktus Berény Róbert lemondásához vezetett: Mint írta: „Május 20-án, midőn a festőművészek kataszterének megcsinálásánál demokratikus szellemű cselekvési módot a Népbiztosság diktatórikus elintézési módjával sem lelkiismeretem szerint, sem a művészkollégák érdekeit szem előtt tartva – kikkel eljárási módot előzőleg ismertettem nyilvános ülésen, tehát szavam is kötött – összeegyeztetni nem tudtam, levontam a konzekvenciákat és írásban (mely irat másolata birtokomban van) lemondottam a Közokt. Népb.-nak.”⁴ Berény lemondásának hátteréről Wilde János beszámolt Pogány Kálmánnak 1919. május végén: „belementünk abba a kompromisszumba, hogy a kataszter *előkészítő* munkáját: a szelekciót végezzék a szakszervezet emberei Berény irányítása és ellenőrzése mellett (míg a kategóriákba sorolást a direktórium végzi a szakszervezet általunk kiválasztott két tagjának – Pór, Réti – bevonásával). Mármost ebbe a munkába a burzsuj és ellenforradalmi sz[ak]szerv.[ezet] úgy fogott bele, hogy azoknak a listájába, akikről kérdéses, hogy művészek-e és akiktől ennek elbírálására képeket kérnek be, Lampérthot is kiírták Berény beleegyezésével. Ezt meri már a szakszervezet – Dudits Andorok, Szlányi Lajosok és Herman Lipótok [...]. Mi és Fogarasi, aki részt vett ezen ügy letárgyalásában, szükségesnek tartjuk, hogy a sötétek elégtételt adjanak és ezentúl rövidebb pórásra kerüljenek.” Erre a szerepre Pór Bertalant tartotta megfelelőnek.⁵ Figyelemre méltó Herman Lipót egy három évvel későbbi feljegyzése, amely Uitz szerepére is rávilágít: „Kéri Pállal egyszer találkoztam a Korzón s elpanaszoltam neki (tudván, hogy a népbiztosi vezető körökben bennfentes), hogy egyes kommunista érzelmű hangos művészek (Uitz) igen nagy kellemetlenségeket okoznak nekünk a szándékolt művészkataszter megalkotásával. Kéri idegesen felelt, hogy vannak most fontosabb ügyek is, mint a művészet. »De emberek is vagyunk, feleltem, csak elég nagy kulturszégylene ez ennek a mostani rezsimnek, hogy öreg művészek, mint Karlovszky koplalnak« – mondtam. Erre az érvre aztán meglágyult s azt mondta, majd irat egy cikket Uitzék ellen (ami aztán

³ Margitay Ernő: Vörös művészeti politika. *Magyar Iparművészet*, 22. 1919. 51. (bizonyosan *Az Est* itt közölt cikke alapján).

⁴ Kontha Sándor: Két művész a Tanácsköztársaságban. *Ars Hungarica*, 7. 1979. 96.

⁵ *Wilde és a Bécsi iskola 2.* Szerk. Bardoly István, Markója Csilla. *Enigma*, 21. 2015. no 84. 100-101., 109-111.

meg is jelent a *Futárban* vagy az *Emberben*)⁶ s eljárt Pogánynál is, hogy ne csinálják meg a Lukács népbiztos által kontemplált művészeti katasztert. E történetben az a mulatságos, hogy Karlovsky a Kommün végével a legnagyobb fehér lett,⁷ s pl. az én fajtám ellen a legvadabb gyűlölettel viseltetik.”⁸

FÜGGELÉK: HÁROM CIKK A MŰVÉSZKATASZTERRŐL

Katasztert készítenek a magyar képzőművészekről⁹

Az új világot, a melynek most rakjuk le az alapköveit, szebbé akarjuk tenni, mint amilyen a régi volt, – ez a mi nagy küzdelmünk legszebb jelszava.

Az új világ e szépségeinek megteremtése elsősorban és mindenekelőtt a művészek feladata. A magyar művészek át is értik a reájuk váró feladat nagyszerűségét és teljes erővel készülnek a jövőre. Már kezdenek lassan kialakulni azok a keretek és alakulatok, amelyekben a magyar művésztsadalom a jövőben el fog helyezkedni és amelyek lehetővé teszik majd a művészet új, szabad fejlődését.

A művészek szakszervezete

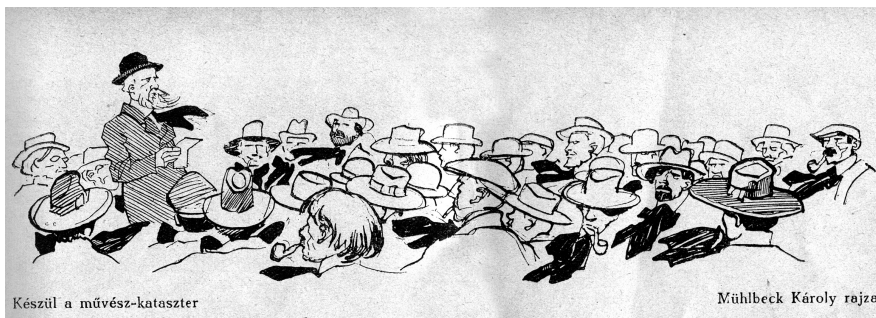
A művészek különböző csoportjai közül először a rajzoló művészek és az iparművészek kezdtek szervezkedni. Ők már a múlt év novemberében *szakszervezeteket* alakítottak, amelyeket a szakszervezeti tanács el is ismert. A tanácskormány megalakulása után *Pogány Kálmán* elvtársat bízta meg a művészeti ügyek vezetésével. Pogány elvtárs rögtön hozzáfogott ahhoz a munkához, hogy valamennyi művészt

⁶ Uitz. *Az Ember*, 1. 1919. július 3. (35. sz.) 6–8. – „Az utak elváltak”. A magyar képzőművészet új utakat kereső törekvéseinek sajtóvisszhangja. Szöveggyűjtemény. 1919. Gyűjtötte és válogatta: Tímár Árpád. *Enigma*, 25. 2018. no 93.

⁷ Karlovsky és Merész Gyula Horthy Miklós belső köréhez tartozott, és 1920-ban egy ideig sikerült elérniük, hogy Horthy ne írja alá Lyka Károly és Vaszary János kinevezését a Képzőművészeti Főiskolára. Ld. erről: Bánffy Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai. Életemből. Huszonöt év.* Budapest, 2008. 394–395.

⁸ Herman napló, 1922. július 8. 4977 = 59. Az említett cikk megjelent: Uitz. *Az Ember*, 1919. július 3. (35. sz.) 6–8. – Ld. még: Lyka Károly: *Képzőművészetek. A bolsevizmus Magyarországon.* Szerk. Gratz Gusztáv. Budapest, 1921. 701–708.; Pór Bertalan: *Emlékezés 1919-re. Szabad Művészet*, 3, 1949, 2–3. 84–85.; *Rippl-Rónai József emlékezései.* Beck Ö. *Fülöp emlékezései.* Sajtó alá rend. Farkas Zoltán. Budapest, 1957. 322–323.; Körner Éva: *Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti intézkedései. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve*, 1951. (1952) 103.; Pór Bertalan visszaemlékezése: *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete.* Sajtó alá rend. Kiss Dezső. Szerk. és bev. Németh Lajos. Budapest, 1960. 142–143.; *A magyar szakszervezetek a Tanácsköztársaságban.* Budapest, 1970. 110–120. (Sömjén Sándor, Oelmacher Anna); Aradi Nóra: *Újabb adatok a Tanácsköztársaság művészetpolitikájához.* *Népszava*, 1979. július 28. 8.; *Magyar művészet 1890–1919.* Szerk. Németh Lajos. Budapest, 1981. I.: 617–618. (Aradi Nóra).

⁹ *Az Est*, 1919. április 27. 3.

Készül a művész-kataszter. Mühlbeck Károly rajza.
Repr. *Uj Idők*, 1919. jún. 5. 357.

egy nagy szakszervezetben egyesítse. A rajzoló művészek szakszervezete egyesült az iparművészek szakszervezetével és egyúttal felhívták a *festőket és szobrászokat is*, hogy lépjenek be a szakszervezetbe. A felvételnél a jelentkezőket nem válogatták meg különösebben, hanem mindenkit felvettek, aki jelentkezett. Ennek következtében azután minden oldalról valóságos ostrom indult meg, hogy boldog-boldogtalan bejusson a szakszervezetbe.

Háromezer hemzsegő

Mindenki, akinek csak valami köze volt ecsethez és festékhez vagy vésőhöz, rohant jelentkezni a művészek szakszervezetébe, abban a hitben, hogy így máris biztosíthatják maguknak az állami eltartást. Az igazi művészek néha alig tudtak hozzájutni, hogy ők is beiratkozzanak. A szakszervezet taglétszáma eddig *több mint háromezer ember*. A kis hemzsegők céljukat természetesen nem érik el. A művészeti direktórium, amelynek elnöke Pogány Kálmán elvtárs, tagjai Berény Róbert, Kozma Lajos, Ferenczy Béni és Janski,¹⁰ már megkezdte a művészeti kataszter összeállításának előmunkálatait és ebbe csak olyan művész kerülhet be, aki már produkált valami elismerésre méltót, vagy akiről megállapítható, hogy feltétlenül tehetséges.

A művészek szakszervezetének négy szakosztálya van: festőművészek, rajzolóművészek, szobrászok és ifjóművészek szakosztályai. Az építészek még nem határoztak, hogy a művészek szakszervezetébe lépjenek-e be, vagy az építőmesterekébe. Amíg ez a kérdés el nem dől, a művészek nem választják meg szakszervezetük elnökségét, hanem minden szakosztálynak ügyeit külön-külön tizenegy bizalmi férfiúból álló intéző bizottság, illetőleg két főbizalmi férfiú intézi.

A festők bizalmi férfiúi Rippl-Rónai József és Csáktornyai Zoltán, a szobrászok ügyeit Sidló Ferenc és Beck Ö. Fülöp, a rajzolóké pedig Herman Lipót és Kóber Leó intézi mint főbizalmi férfi.

¹⁰ Jánoszky Béla (1884–1945) építész.

Vásárol a tanácskormány

A tanácskormány mindjárt megalakulása után sietett tanújelét adni annak, hogy mennyire törődik a művészeti ügyekkel és a művészek érdekeivel. Pogány Kálmán művészeti megbízott mindjárt hivatalba lépése után kiment a Százados-úti művésztelepre és ott az állam részére nagyobb összegű vásárlásokat eszközölt.

Így megvette Pór Bertalannak két festményét, Czigány Dezsőnek egy képét, Kara Árpád¹¹ és Medgyessy Ferenc egy-egy szoborművét. Nagyobb, állandó jellegű szobormű felállítására egyelőre ma még nem gondolhatunk, de kisebb munkákkal állandóan számos művészt foglalkoztat az állam. Most sokan vannak elfoglalva a május elsejei ünnepség előkészítése körül. A szobrászok közül Lukácsi Lajos¹² készíti Szabó Ervin háromméteres, gipsz mellszobrát. Marx nagy szobra, amely a milleniumi emléknél fog állani, Zala György munkája lesz. Liebknecht szobrát Gnádig Sándor,¹³ az öt méter magas vöröskatona-szobrot Kara Árpád tervezi. A grafikusok közül Basch Árpád, Tuszlay Márton,¹⁴ a festők közül Medgyesy László,¹⁵ Honti Nándor, Bardócz Árpád, Sándor József, Tipary Dezső¹⁶ és Pán József¹⁷ vesz részt az ünnepség rendezésében.

A kataszter

Igen érdekesek a művészi kataszter összeállításának előmunkálatai. Minden művésznek, aki a kataszterbe be akar kerülni, egy kérdőívet kell kitöltenie, amelyben felsorolja, hogy milyen iskolákba járt, mióta dolgozik, melyek jelentékenyebb munkái, milyen eredményeket ért el eddig, stb. A kérdőív utolsó pontja így hangzik: kit tart a világ öt legjobb modern festőjének? Művészeink erre a kérdésre a legváltozatosabb és legelütőbb válaszokat adták. Ugyanazt az öt mestert két művész egy esetben sem nevezte meg. Érdekesen mutatják azonban ezek a válaszok, hogy a különböző iskolákhoz és irányzathoz tartozó művészek milyen különböző művészi ideálokért lelkesednek. Szinyei Merse Pál például Giorgionét, Tiziant, Rembrandtot és az idősebbik Brueghelt tartja a világ legnagyobb festőinek, akik szerinte örökké modernnek maradnak. Magyar-Mannheimer Gusztáv Leiblt, Millet-t és Munkácsyt nevezi meg. Csók István Renoirt, Szinyei Mersét, Manet-t, Cézanne-t és Courbet-t. Czigány Dezső Daumier-t, Puvis de Chavannes-t, Gauguin-t és Van Dyckot, Medgyesy László, a *Ma* csoportjához tartozó művész Grecót, Cézanne-t, Hodlert, Delaunay-t nevezi meg.

¹¹ Kara Árpád szobrász.

¹² Lukácsi Lajos (1876-1927) szobrász.

¹³ Gnádig Sándor 1908-ban végzett az Iparművészeti Iskolában.

¹⁴ Tuszlay Márton (1884-1940) grafikus, plakáttervező.

¹⁵ Medgyes László (1882-1940-es évek második fele) festő, grafikus.

¹⁶ Tipary Dezső (1887-1967) festő.

¹⁷ Pán József (1901-1956) díszlet- és jelmeztervező.

A válaszok között jócskán akadnak igazán mulatságosak is. Major Henrik, a kiváló rajzolóművész például a legjobb modern festőknek tartja Daumiert, Toulouse-Lautrecket, Guizet Faumiert [!] és – Major Henriket, önmagát. Csontváry-Kosztka Tivadar csupán ennyit mond: Minthogy én vagyok a világ legmodernebb festője, alattam sokan lehetnek. Az ívet pedig így írja alá: Csontváry-Kosztka, a világ legnagyobb érzés-plein-air festője.¹⁸

Így készülnek a művészek az új életre. Sok munka közt, sokat dolgozva és alkotva, közbe-közbe pedig egy kicsit jókedvűen tréfálkozva is.

A művészek katasztere¹⁹

A Közoktatásügyi Népbiztosság közli: *Az Est* április 27-iki számában „Katasztert készítenek a képzőművészekről” címen tudósítás jelent meg, mely több téves állítást tartalmaz. A való tényállás a következő: 1. A közoktatásügyi népbiztos művészeti ügyekben teljhatalmú intézkedési joggal Pogány Kálmán művészeti és múzeumügyi politikai megbízottat (aki jelenleg a fronton van) és az ő vezetése alatt működő művészeti és múzeumi direktóriumot ruházta fel. Ennek a direktóriumnak a tagjai: Lessner Manó építész, Ferenczy Béni szobrász, Berény Róbert festő, Kozma Lajos iparművész, Antal Frigyes (aki jelenleg a politikai megbízottat helyettesíti) és Wilde János műtörténész. A direktóriumnak ezeken az elvtársakon kívül más tagja nincsen, tehát művészeti ügyekben való intézkedés jogával más nem bír. 2. A direktórium hatáskörébe tartozik a művészkataszterek elkészítése is. Ebben a munkában természetesen segítségére vannak a direktóriumnak a művészek szakszervezetei oly módon, hogy a szakszervezetek által kiadott kérdőívek szolgálnak a művészek nyilvántartásának alapjául.

A kataszter felállításával összefüggő osztályozását a művészeknek kizáróan a direktórium végzi az általa megszerkesztett és speciális kérdőívek segítségével, amelyeket a szakszervezet minden tagja megkap. E második fajta kérdőíveken beérkezett feleletekből említ meg *Az Est* néhány példát. 3. A tervező építészek ez ideig nem léptek be egyik művészszakszervezetbe sem, önállóan sem alkottak szakszervezetet, hanem egyelőre tagjai maradtak az Építészek Szakszervezetének, amely a MÉMOSZ-nak alosztálya.

A művészekhez²⁰

A közoktatásügyi népbiztos művészeti és múzeumi politikai megbízottja közli: A művészeti és múzeumi direktórium most foglalkozik a művészek osztályozásával.

¹⁸ Ld. e kijelentés utóéletéről: Tímár Árpád: Interpretáció vagy legendagyártás. Megjegyzések Csontváry művészetének befogadás-történetéhez, II. 1911-1925. *Ars Hungarica*, 43. 2017. 159-160.

¹⁹ *Az Est*, 1919. május 1. 6.

Kiválasztja azokat a művészeket, akiket a jövőben állami megbízásokra, illetve állami támogatásra ajánlani fog. A direktórium kiválasztó munkája ezzel nincsen lezárva. Ezentúl is kötelessége lesz a mutatkozó tehetségeket a kiválasztottakhoz sorolni. Megjegyezzük, hogy a művészeti és múzeumi direktórium ezzel a kiválasztó munkával nem érinti sem a szakszervezetek autonómiáját a tagfölvételben, sem általában a művészek összességének egzisztenciális érdekeit. Minden művésznek megvan ezután is az alkalmja a szabad érvényesülésben, amennyiben módja lesz nem állami jellegű kiállításokon való részvételre és eladásra. A direktórium kéri azokat a művészeket, akik műveik beküldésére fölszólítást kapnak, hogy ennek a fölszólításnak saját érdekében tegyenek eleget.

²⁰ *Népszava*, 1919. június 4. 6.